

Stosowanie rozumowań inferencyjnych w procesie wyprowadzania przez TK zasad i norm z przepisów konstytucyjnych**

JEL Classification: K19

Słowa kluczowe: Trybunał Konstytucyjny, sąd konstytucyjny, rozumowania inferencyjne, konkretyzacja, uzupełnianie, prawa i wolności konstytucyjne

Keywords: Constitutional Tribunal, constitutional court, inferential reasonings, substantiation, completion, constitutional rights and freedoms

Abstrakt: Trybunał Konstytucyjny w swoich orzeczeniach niekiedy dokonuje konkretyzacji lub rozwijania/uzupełniania zasad/norm konstytucyjnych. Te sfery działalności polskiego sądu konstytucyjnego są metodami wykładni specyficznymi dla tak znaczącej dla ustroju państwa dziedziny, jaką jest prawo konstytucyjne. Sądy powszechne konkretyzują bowiem normy generalno-abstrakcyjne w indywidualnych sprawach, natomiast TK wypełnia treścią klauzule generalne, ustanawiając częstokroć zasady prawne, które nie tylko mogą, lecz także powinny być podstawą dalszej konkretyzującej działalności organów państwowych.

Celem niniejszej pracy jest ukazanie wyprowadzania norm/zasad przez TK, w wyniku rozumowań inferencyjnych, i próba oceny dopuszczalności takiego działania polskiego sądu konstytucyjnego.

Use of inferential reasoning by Constitutional Tribunal in developing constitutional rules and principles

Abstract: Constitutional Tribunal, through its judgments, sometimes substantiates or completes constitutional norms and principles. These spheres of Polish constitutional court's functioning are methods of interpretation specific to constitutional law, which is a branch of law fundamental for the state's functioning. However, common courts substantiate abstract norms in

* Opiekun naukowy (Scientific Tutor) — dr hab. Monika Florczak-Wątor, prof. UJ

** Publikacja została przygotowana w ramach projektu badawczego finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki (konkurs „Sonata Bis 5”, wniosek nr 2015/18/E/HSS/00353).

individual cases, while the Constitutional Tribunal makes general clauses more concrete, often constituting legal principles, which not only can, but also should be a base for further concretization by the state's organs.

The aim of this publication is to show the interpreting of rules and principles by the Constitutional Tribunal through applying inferential reasoning, as well as an attempt to assess the permissibility of such an act of the Polish constitutional court.

Wstęp

Trybunał Konstytucyjny (dalej także: TK) w swoich orzeczeniach niekiedy dokonuje wyprowadzania z przepisów Konstytucji norm/zasad konstytucyjnych. Wyprowadzanie to jest przejawem częściowej realizacji niemieckiej koncepcji sędziowskiego rozwijania prawa (*richterliche Rechtsfortbildung*), co bywa uznawane za przykład prawotwórczej działalności Trybunału. Celem niniejszej pracy jest ukazanie wyprowadzania norm/zasad przez TK w wyniku stosowania rozumowań inferencyjnych i próba oceny dopuszczalności takiego działania polskiego sądu konstytucyjnego.

Na potrzeby opracowania zostało przyjęte, że pod pojęciem *uzupełniania (rozwijania)* należy rozumieć rozszerzanie działania przepisu na nowe stany prawne i faktyczne, wcześniej nieobjęte zakresem jego normowania. *Konkretyzacja* zaś to uszczegóławianie przez TK treści normatywnej przepisu w zakresie wyznaczonym przez jego brzmienie. Należy dodać, iż orzeczenia TK dotyczące tej samej zasady/prawa mogą być przykładem zarówno konkretyzacji, jak i uzupełniania (rozwijania), na przykład wyprowadzenie zasady ochrony zaufania do państwa i stanowionego przez nie prawa po raz pierwszy z art. 2 Konstytucji RP jest rozwijaniem prawa, ale późniejsze dookreślanie jej treści jest jedynie konkretyzowaniem prawa.

Obie wymienione sfery działalności polskiego sądu konstytucyjnego są metodami wykładni specyficznymi dla tak znaczącej dla ustroju państwa dziedziny jak prawo konstytucyjne. Sądy powszechne konkretyzują bowiem normy generalno-abstrakcyjne w indywidualnych sprawach, natomiast TK wypełnia treścią klauzule generalne, ustanawiając częstokroć zasady prawne, które nie tylko mogą, lecz także powinny być podstawą dalszej konkretyzującej działalności organów państwowych. Konkretyzacja dokonywana przez TK nie dotyczy bezpośrednio jednostkowych przypadków, jednak ma podstawowe znaczenie dla rozstrzygania ich przez pozostałe organy państwa, także w wyniku modyfikacji katalogu praw i wolności.

Rodzaje wnioskowań odwołujących się do relacji wynikania

Przed przystąpieniem do analizy wyprowadzania norm/zasad przez TK zasadne wydaje się przybliżenie definicji „wnioskowania” i jego rodzajów. Według

Kazimierza Ajdukiewicza przez wnioskowanie (inferencję) należy rozumieć proces myślowy, w którym na podstawie stanowczego uznania przesłanek uznaje się wniosek dotychczas w ogóle nieuznawany lub uznawany mniej stanowczo. Jednakże stopień uznania wniosku nie przewyższa stopnia uznania przesłanek¹.

Relację wynikania najłatwiej zdefiniować na zdaniach. Ze zdania Z1 wynika Z2, jeżeli: 1. implikacja zbudowana ze zdania Z1 jako poprzednika i ze zdania Z2 jako następnika jest prawdziwa oraz 2. Prawdziwość tej implikacji opiera się na jakimś związku między tym, co głosi zdanie Z1, a tym, co głosi zdanie Z2². Związek ten może mieć różnorodny charakter, na przykład związku przyczynowego³.

Jako typy wnioskowań odwołujących się do relacji wynikania można wyróżnić:

- wnioskowanie „od ogółu do szczegółu”;
- wnioskowanie „z istoty” regulacji;
- wnioskowanie negatywne;
- wnioskowanie odwołujące się do „definicji” wartości;
- wnioskowanie redukcyjne.

Wnioskowanie „od ogółu do szczegółu” jest ujęciem tradycyjnego wnioskowania dedukcyjnego. Ocena o charakterze ogólnym jest przesłanką do przyjęcia oceny bardziej szczegółowej. Jako że szczegółowość i ogólność to wartości stopniowalne, wartość szczegółowa musi być mniej ogólna niż wartość ogólna⁴. Wspomniana wartość ogólna jest zawsze wartością uznaną przez ustawodawcę. Co więcej, przeważnie jest systemowa i uniwersalna.

Wnioskowanie „z istoty regulacji” jest schematem odwoływania się do cech konstytutywnych danego prawa podmiotowego⁵. Wspomniana istota objawia się głównie w faktycznej funkcji, jaką pełni realizacja norm prawnych tworzących dane prawo podmiotowe/institucję, osiągając lub nie cel założony przez ustawodawcę⁶. Aprobata wobec stanowiska zgodnego „z istotą” danej regulacji i dezaprobaty wobec stanowiska niezgodnego z nią przesądza o aksjologicznym charakterze tego wnioskowania⁷.

Trzeci typ rozumowania inferencyjnego, czyli wnioskowanie negatywne, polega na odwoływaniu się przez TK do niezgodności między analizowanymi wartościami. Wnioskowania te doprowadzają TK do dwóch rodzajów konkluzji:

- uznaje on wartość za ujemną, gdy jest sprzeczna z wartością akceptowaną przez ustawodawcę;

¹ K. Ajdukiewicz, *Logika pragmatyczna*, Warszawa 1975, s. 106.

² Z. Ziemiński, *Logika praktyczna*, Warszawa 1997, s. 89–90.

³ *Ibidem*.

⁴ M. Kordela, *Zarys typologii uzasadnień aksjologicznych w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, Bydgoszcz-Poznań 2001, s. 111–112.

⁵ Z. Ziemiński, *op. cit.*, s. 30.

⁶ M. Kordela, *Uzasadnienia aksjologiczne w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 62, 2000, z. 3, s. 29.

⁷ *Ibidem*.

— uznaje wartość za dodatnią, gdy jej zaprzeczenie doprowadziłoby do zaprzeczenia niewątpliwej wartości pozytywnej⁸.

Zastosowanie wnioskovania odwołującego się do „definicji” wartości jest możliwe dopiero po sformułowaniu swoistej definicji nominalnej danej wartości, na przykład wartości demokratycznego państwa prawnego⁹. Według Marzeny Kordeli odwołanie się do danej wartości w celu ukazania cenności danego stanu rzeczy powoduje, że możemy wywnioskować, iż wspomniany stan rzeczy jest jednym ze szczególnych przypadków wartości, do której się odwołujemy¹⁰.

Ostatnim typem rozumowania inferencyjnego, które zostanie scharakteryzowane, jest wnioskowanie redukcyjne. Jest to, w odróżnieniu od czterech poprzednich, wnioskowanie zawodne, ponieważ relacja wynikania ma kierunek odmienny niż kierunek wnioskowania. W tym wnioskowaniu przesłanki wynikają z wniosku lub pewne przesłanki wynikają z koniunkcji wniosku i innych jego przesłanek¹¹.

Należy nadmienić, że TK w wyprowadzaniu konstytucyjnych zasad/norm nie stosuje wszystkich opisanych wnioskowań. Najczęściej używanym rozumowaniem inferencyjnym jest wnioskowanie „od ogółu do szczegółu”. Oprócz niego TK przy wyprowadzaniu norm konstytucyjnych stosuje wnioskowanie odwołujące się do „definicji” wartości.

Klauzula państwa prawnego z art. 1 Konstytucji PRL z 1952 roku w okresie transformacji ustrojowej

Rozwijanie norm/zasad przez stosowanie rozumowań inferencyjnych dobrze ukazują losy klauzuli państwa prawnego. Jej genezy należy szukać w okresie transformacji ustrojowej, chociaż na samym początku tego okresu doktryna prawa odwoływała się wyłącznie do zasady praworządności. Zasada państwa prawnego jako nieznana wcześniej w prawoznawstwie zaczęła w nim odgrywać znaczną rolę od 19 grudnia 1989 roku (uchwalenie noweli grudniowej)¹², kiedy to chcąc odciąć się od konstytucjonalizmu socjalistycznego i podkreślić rangę przemian ustrojowych, art. 1 Konstytucji PRL z 1952 roku¹³ nadano nowe brzmienie¹⁴. Określając

⁸ *Ibidem*, s. 27–28.

⁹ M. Kordela, *Zarys typologii...*, s. 129.

¹⁰ M. Kordela, *Uzasadnienia aksjologiczne...*, s. 30.

¹¹ Z. Ziemiński, *op. cit.*, s. 182–184.

¹² Ustawa z dnia 29 grudnia 1989 roku o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dz.U. z 1989 r. Nr 75, poz. 444).

¹³ Ustawa Konstytucyjna z dnia 22 lipca 1952 roku — przepisy wprowadzające Konstytucję Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dz.U. z 1952 r. Nr 33, poz. 233), dalej także: Konstytucja PRL.

¹⁴ P. Tuleja, *Art. 2, [w:] Konstytucja RP, t. 1. Komentarz do art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Legalis.

nową formułę polskiej państwowości, ustawodawca użył terminu *Rechtsstaat*, który był zarezerwowany dla niemieckich rozwiązań konstytucyjnych¹⁵. Należy wspomnieć, że idea ta była dla polskiej doktryny i organów stosujących znówelizowaną Konstytucję PRL wyłącznie kierunkowskazem. W związku z tym nie powinno się utożsamiać polskiej idei państwa prawnego z niemiecką koncepcją *Rechtsstaat*¹⁶.

W czasie transformacji ustrojowej TK, ze względu na brak adekwatnych norm konstytucyjnych, był zmuszony do dekodowania z zasady państwa prawnego nowego demokratycznego systemu standardów praw i wolności¹⁷. Wyprowadzając z definicji „demokratycznego państwa prawnego” normy/zasady, TK stosował wnioskowanie „z normy o normie”¹⁸ odwołujące się do „definicji” wartości. Wykreowane zasady według TK wynikały z zasady państwa prawnego, TK dostrzegł bowiem ich związek z inną normą wyrażoną w Konstytucji PRL¹⁹, i mogły stanowić samodzielny wzorzec kontroli konstytucyjności prawa.

Zawarta w art. 1 Konstytucji PRL zasada demokratycznego państwa prawnego była zbiorczym określeniem zasad, które nie zostały bezpośrednio wyrażone w tekście Konstytucji PRL, ale wynikały z niej w sposób pośredni. Trybunał Konstytucyjny dokonywał zarówno materialnej, jak i formalnej interpretacji klauzuli demokratycznego państwa prawnego. Interpretacja materialna umożliwiała wyznaczanie praw i wolności jednostki, ta druga zaś pomagała wydobywać zasady działalności prawodawczej. Artykuł 1 był uznawany za instrument umożliwiający uzupełnianie luk w tekście Konstytucji PRL. Jak słusznie twierdzi Lech Garlicki, pomagał on tworzyć tak zwaną konstytucję sądową, która była znacznie bardziej szczegółowa²⁰.

W tamtym okresie interpretacja materialna była rzadziej stosowana przez TK niż formalna, jednak można wskazać sporo przykładów dotyczących wyinterpretowania istotnych praw i wolności jednostki. W wyroku z 1992 roku TK wskazał, że

Prawo do wymiaru sprawiedliwości przez sąd zajmuje tak ważne miejsce, że jakkolwiek wykładnia ścieśniająca art. 1 Konstytucji w tym zakresie nie odpowiadałaby ani celowi, ani charak-

¹⁵ K. Jońca, *Ewolucja pojęcia „państwo prawne” w niemieckiej doktrynie prawnej*, „Przegląd Prawa i Administracji” 7, 1976, s. 213–228; E. Morawska, *Klauzula państw prawnego w Konstytucji RP na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, Toruń 2003, s. 51–52.

¹⁶ E. Morawska, *op. cit.*, s. 54.

¹⁷ M. Safjan, *Sąd konstytucyjny jako pozytywny ustawodawca*, [w:] *Amicus hominis et defensor iustitiae. Księga Jubileuszowa w 70. rocznicę urodzin Sędziego Ferdynanda Rymarza*, red. D. Dudek, M. Gapski, W. Łączkowski, Lublin 2010, s. 287.

¹⁸ E. Morawska, *op. cit.*, s. 205.

¹⁹ Z. Ziemiński, *Wstęp do aksjologii dla prawników*, Warszawa 1990, s. 187.

²⁰ L. Garlicki, *Materialna interpretacja klauzuli demokratycznego państwa prawnego w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] *Zasada demokratycznego państwa prawnego w Konstytucji RP*, red. S. Wronkowska, Warszawa 2006, s. 127.

terowi ustroju RP. Prawo jednostki do rzetelnego i uczciwego procesu [...] wynika z zasady zawartej w art. 1 Konstytucji głoszącej, że Polska jest państwem prawnym²¹.

Klauzula demokratycznego państwa prawnego pozwoliła też TK na odnalezienie zasady godności osoby ludzkiej i nadanie jej rangi konstytucyjnej²². Uczynił to podczas rozważań nad dopuszczalnością eksperymentu badawczego, uznając, że „dopuszczenie [...] eksperymentu badawczego bez zgody osoby, na której eksperyment jest dokonywany, narusza zasadę demokratycznego państwa prawa poprzez pogwałcenie godności człowieka spowodzonego w takim przypadku do roli obiektu doświadczalnego”²³. Orzecznictwo konstytucyjne z zasady demokratycznego państwa wywiodło też między innymi prawo do ochrony życia człowieka przed urodzeniem, prawo do ochrony życia prywatnego, zasadę proporcjonalności, zakaz retroakcji, zasadę ochrony praw słusznie nabytych²⁴.

Większość zasad wyinterpretowanych z art. 1 Konstytucji PRL została uwzględniona w przepisach Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r.²⁵, a sama treść art. 1 została przeniesiona do art. 2 nowej konstytucji. Pozycja art. 2 Konstytucji RP, mimo że przestał odgrywać rolę „uniwersalnego odniesienia przy badaniach konstytucyjnych”, nie została osłabiona, ponieważ dla TK nadal pozostaje on źródłem zasad niewyrażonych wprost w Konstytucji RP²⁶.

Nakaz zachowania odpowiedniej *vacatio legis*

Dokonując przeglądu orzecznictwa TK, można zauważyć, że w okresie transformacji czasami ustalał (i robi to nadal) szczegółowe zasady demokratycznego państwa prawnego, stosując dwustopniowe rozumowanie inferencyjne. Rozumowanie to polega na wyprowadzeniu z zasady demokratycznego państwa prawnego zasady ogólnej (przez rozwijanie), a z niej kolejnej szczegółowej (przez konkretyzację).

Jako przykład dwustopniowego rozumowania inferencyjnego zastosowanego przez TK można wskazać wyprowadzenie z zasady demokratycznego państwa prawnego ogólnej zasady ochrony zaufania do państwa i stanowionego przez nie prawa, a następnie dokonanie jej konkretyzacji przez wyprowadzenie zasady szczegółowej — nakazu zachowania odpowiedniej *vacatio legis*.

²¹ Wyrok TK z dnia 7 stycznia 1992 roku, K 8/91, OTK 1992, poz. 5.

²² Uchwała TK z dnia 17 marca 1993 roku, W 16/92, OTK 1993, poz. 16; L. Garlicki, *op. cit.*, s. 131.

²³ *Ibidem*.

²⁴ M. Safjan, *op. cit.*, s. 287.

²⁵ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku (Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483), dalej także: Konstytucja RP.

²⁶ A. Miętek, *Zasada demokratycznego państwa prawnego w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, „Dialogi Polityczne” 2009, nr 11, s. 79.

Zasada zaufania obywateli do państwa i stanowionego prawa jest jedną z najważniejszych zasad wyprowadzanych z zasady demokratycznego państwa prawnego, a także wśród nich najstarszą. Uzupełniając (rozwijając) normę/zasadę konstytucyjną, TK już w 1988 roku w swoim orzeczeniu wyprowadził zasadę zaufania obywateli do państwa i stanowionego przez to państwo prawa²⁷. Bywa ona czasami nazywana zasadą lojalności państwa wobec obywatela. Należy jednak wspomnieć, że zasada ta chroni przed ingerencją władzy państwowej nie tylko osoby fizyczne, lecz także inne podmioty stosunków prawnych, na przykład jednostki samorządu terytorialnego, zakłady pracy chronionej²⁸. Co więcej, ochrona wynikająca z zasady zaufania obejmuje jedynie sytuacje prawne osób, które są sytuacjami trwałymi²⁹.

Jej realizacja polega na takim stanowieniu i stosowaniu prawa,

by nie stawało się ono swoistą pułapką dla obywatela i aby mógł on układać swoje sprawy w zaufaniu, iż nie naraża się na prawne skutki, których nie mógł przewidzieć w momencie podejmowania decyzji i działań oraz w przekonaniu, iż jego działania podejmowane zgodnie z obowiązującym prawem będą także w przyszłości uznawane przez porządek prawny. Przyjmowane przez ustawodawcę nowe unormowania nie mogą zaskakiwać ich adresatów, którzy powinni mieć czas na dostosowanie się do zmienionych regulacji i spokojnie podjęcie decyzji co do dalszego postępowania³⁰.

Wynika z tego, że żadna osoba nie powinna czuć się zaskakiwana przez ustawodawcę, winna móc domyślić się jego postępowania i dopasować swoje zachowanie³¹, unikając dla siebie tym samym niekiedy nieprzyjemnych konsekwencji. Dodatkowo każda osoba powinna mieć możliwość przewidzenia konsekwencji prawnych swoich dotychczasowych działań.

Zasada lojalności państwa wobec obywatela mimo swojej doniosłości nie ma charakteru absolutnego i nie wynika z niej, że

każdy może zawsze ufać, iż prawne unormowanie jego praw i obowiązków nie ulegnie na przyszłość zmianie na jego niekorzyść. Ocena zależy od treści dokonywanych przez prawodawcę zmian i sposobu ich wprowadzenia, przy uwzględnieniu całokształtu okoliczności oraz konstytucyjnego systemu wartości³².

Jak już zostało wspomniane, nakaz odpowiedniej *vacatio legis* (okresu spoczywania prawa od jego publikacji do czasu wejścia w życie) został wywiedziony przez TK z zasady demokratycznego państwa prawnego za pośrednictwem zasady ochrony zaufania obywateli do państwa i stanowionego przez nie prawa w 1993

²⁷ Orzeczenie TK z dnia 30 listopada 1988 roku, K 1/88, OTK ZU 1988, poz. 6.

²⁸ Wyrok TK z dnia 31 stycznia 2001 roku, P 4/99, OTK ZU nr 1/2001, poz. 5.

²⁹ E. Morawska, *op. cit.*, s. 348.

³⁰ Wyrok TK z dnia 7 lutego 2001 roku, K 27/00, OTK ZU nr 2/2001, poz. 29.

³¹ Wystąpienie dr. Janusza Kochanowskiego, Rzecznika Praw Obywatelskich na konferencji naukowej „Język polskiej legislacji, czyli zrozumiałość przekazu a stosowanie prawa”, <https://www.rpo.gov.pl/pliki/1165502902.pdf> (dostęp: 10.07.2019).

³² Wyrok TK z dnia 28 kwietnia 1999 roku, K 3/99, OTK ZU nr 4/1999, poz. 7.

roku³³. Nie jest on *expressis verbis* wyrażony w Konstytucji RP, ale uznawany jest za zasadę konstytucyjną, ma bowiem mocne zakorzenienie w kulturze prawnej i silne uzasadnienie aksjologiczne. W swoim orzecznictwie TK wielokrotnie podkreślał, że nakaz ten wynika wprost z zasady zaufania do państwa i stanowionego przez nie prawa³⁴. Jako główny cel nakazu zachowania odpowiedniej *vacatio legis* należy wskazać zagwarantowanie jednostkom czasu na przystosowanie się do zmienionych regulacji.

W kwestii nakazu zachowania odpowiedniej *vacatio legis* TK nie poprzestał na wyprowadzeniu tej zasady szczegółowej z zasady ogólnej, lecz podjął się jej uszczegółowienia i wypracowania swoistej teorii³⁵. Za określenie odpowiedniej *vacatio legis* jest zawsze odpowiedzialny ustawodawca, ponieważ to on wie najlepiej, od kiedy powinny zostać realizowane dane normy prawne³⁶. Jak słusznie stwierdził TK: „w zakresie posługiwania się *vacatio legis* ustawodawcy służy stosunkowo znaczny margines swobody decyzji. Nie może być to jednak arbitralność nieznajdująca dostatecznego wyjaśnienia w motywach legislatora i okolicznościach sprawy”³⁷.

Trybunał Konstytucyjny stoi na stanowisku, iż zasadny zarzut niezachowania odpowiedniej *vacatio legis* może być podstawą do stwierdzenia niekonstytucyjności zaskarżonej regulacji. Wówczas jako adekwatny wzorzec konstytucyjny należy wskazać art. 2 Konstytucji RP.

Prawo do wykonania rozstrzygnięcia sądowego

Kolejnym przykładem, który posłuży do omówienia wyprowadzania norm konstytucyjnych z przepisów konstytucyjnych jest prawo do wykonania rozstrzygnięcia sądowego. Przed wejściem w życie Konstytucji RP z 1997 roku prawo do sądu było wyprowadzane z zasady demokratycznego państwa prawnego³⁸. Na gruncie Konstytucji RP z 1997 roku podmiotowe prawo do sądu zostało uregulowane w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP: „Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd”, jak zaś wynika z art. 77 ust. 2 Konstytucji RP, prawo to stanowi środek ochrony praw i wolności³⁹. W swoim orzecznictwie

³³ Orzeczenie TK z dnia 2 marca 1993 roku, K 9/92, OTK ZU 1993, poz. 6.

³⁴ Wyrok TK z dnia 12 grudnia 2012 roku, K 1/12, OTK-A nr 11/2012, poz. 134.

³⁵ M. Stefaniuk, *Zasada odpowiedniego vacatio legis jako element zasady ochrony zaufania obywateli do państwa i stanowionego przez nie prawa*, „Studia Iuridica Lublinensia” 25, 2016, nr 1, s. 71.

³⁶ *Ibidem*, s. 72–73.

³⁷ Wyrok TK z dnia 1 czerwca 2004 roku, U 2/03, OTK ZU-A nr 6/2004, poz. 54.

³⁸ Orzeczenie TK z dnia 7 stycznia 1992 roku, K 8/91, OTK ZU 1992, nr 1, poz. 5.

³⁹ K. Gieroń, *Prawo do sądu w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego i orzecznictwie sądowym*, http://www.repozytorium.uni.wroc.pl/Content/66155/38_Konrad_Gieron.pdf (dostęp: 10.07.2019).

TK potwierdził pogląd, zgodnie z którym aktualne brzmienie art. 45 Konstytucji RP świadczy o tym, że w zamyśle ustrojodawcy było, aby prawem do sądu został objęty jak największy katalog spraw, tym samym dokonał konkretyzacji prawa do sądu⁴⁰.

Trybunał Konstytucyjny już w wyroku z 1998 roku stwierdził, iż na konstytucyjne prawo do sądu składa się w szczególności:

prawo dostępu do sądu, tj. prawo uruchomienia procedury przed sądem — organem o określonej charakterystyce (niezależnym, bezstronnym i niezawisłym);

prawo do odpowiedniego ukształtowania procedury sądowej, zgodnie z wymogami sprawiedliwości i jawności;

prawo do wyroku sądowego, tj. prawo do uzyskania wiążącego rozstrzygnięcia danej sprawy przez sąd⁴¹.

Jak widać, jednym z jego elementów jest wspomniane prawo do uzyskania rozstrzygnięcia sprawy, dlatego sąd nie powinien uchylać się od wymierzania sprawiedliwości. Prawu jednostki do uzyskania rozstrzygnięcia sądowego w jej sprawie odpowiada obowiązek sądu do wydania rozstrzygnięcia w zgodzie z obowiązującymi w tej materii przepisami⁴². Nie oznacza to jednak, że rozstrzygnięcie musi zapaść w każdej sprawie skierowanej do sądu, należy bowiem pamiętać o regułach inicjowania postępowania sądowego i przepisach regulujących jego przebieg.

Trybunał, stosując rozumowania inferencyjne, w wyroku z 2000 roku⁴³ skonkretyzował prawo do sądu i uznał, że należy przez nie również rozumieć prawo do uzyskania rozstrzygnięcia danej sprawy, albowiem ze względu na wiążący charakter rozstrzygnięcia sprawy należy temu rozstrzygnięciu zapewnić skuteczność i efektywność⁴⁴, czego gwarantem jest prawo do wykonania rozstrzygnięcia. W celu realizacji prawa do wykonania rozstrzygnięcia ustawodawca powinien zapewnić właściwie ukształtowaną procedurę egzekucyjną⁴⁵. Uzyskane rozstrzygnięcie w razie potrzeby powinno móc zostać wykonane z użyciem środków przymusu państwowego⁴⁶.

Gdyby TK nie zastosował „wnioskowania od ogółu do szczegółu” i prawo do wykonania wyroku pozostałoby poza zakresem konstytucyjnej formuły prawa

⁴⁰ Wyrok TK z dnia 8 listopada 2001 roku, P 6/01, OTK 8/2001, poz. 248; M. Jaworska, *Prawo do sądu*, http://www.repozytorium.uni.wroc.pl/Content/52919/08_Malwina_Jaworska.pdf (dostęp: 10.07.2019).

⁴¹ Wyrok TK z dnia 9 czerwca 1998 roku, K 28/97, OTK 4/1998, poz. 50.

⁴² P. Grzegorzczak, K. Weitz, *Art. 45, [w:] Konstytucja RP*, t. 1. *Komentarz do art. 1–86*.

⁴³ Wyrok TK z dnia 17 października 2000 roku, SK 5/99, OTK nr 7/2000, poz. 254; A. Kubiak, *Konstytucyjna zasada prawa do sądu w świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, Łódź 2006, s. 201.

⁴⁴ P. Grzegorzczak, K. Weitz, *op. cit.*

⁴⁵ Wyrok TK z dnia 17 października 2000 roku, SK 5/99.

⁴⁶ Wyrok TK z dnia 19 lutego 2003 roku, P 11/02, OTK ZU-A, nr 2/2003, poz. 12.

do sądu, to stan ten byłby niezgodny z założoną przez ustrojodawcę efektywnością funkcjonowania sądów (organów uprawnionych do rozstrzygania sporów o prawo).

W innym razie także doszłoby do sprzeczności z przyjętymi standardami międzynarodowymi, ponieważ zgodnie z orzecznictwem Europejskiego Trybunału Praw Człowieka⁴⁷ wykonanie orzeczeń sądowych jest jedną z gwarancji sprawiedliwego procesu (art. 14 ust. 1 Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych⁴⁸) i elementem prawa do rzetelnego procesu sądowego (gwarantowane przez art. 6 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności⁴⁹)⁵⁰.

Wolność umów

Kolejnym przykładem rozwijania norm/zasad konstytucyjnych przez TK, przez stosowanie rozumowań inferencyjnych, jest zasada swobody umów. Jest ona możliwością kształtowania własnej sytuacji życiowej przez każdego człowieka. Cechami charakterystycznymi umowy są regulatywność (ustalanie reguł postępowania kontrahentów) i zawieranie elementu przyszłości⁵¹. Jest to wolność, która mimo że nie występuje wprost w tekście Konstytucji RP, to TK ją rozpoznaje⁵².

Jako źródło konstytucyjnej wolności umów TK w wyroku z 2003 roku⁵³ po raz pierwszy wskazał przede wszystkim art. 31 ust. 1 i 2 Konstytucji RP, który zawiera nakaz ochrony wolności człowieka. Co więcej, zasada ta jest pochodną przyjęcia zasady państwa liberalnego. Jako kolejne źródła wolności umów należy wskazać art. 20 (gwarancje modelu społeczne gospodarki rynkowej) i art. 22 (wolność gospodarczą). Niekiedy wspomina się też o art. 64 ust. 1 i 2 (prawo do ochrony własności, innych praw majątkowych i prawa dziedziczenia) i art. 47 Konstytucji RP (prawo do ochrony prywatności i swobody decydowania o sobie)⁵⁴.

⁴⁷ Wyrok ETPC z 19 lutego 2013 roku, sprawa *Garcia Mateos przeciwko Hiszpanii* (skarga nr 38285/09), HUDOC.

⁴⁸ Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 roku (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167).

⁴⁹ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 roku, zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284).

⁵⁰ M. Jaworska, *Realizacja konstytucyjnego prawa do wyegzekwowania orzeczenia w postępowaniu sądowniczym*, [w:] *Aktualne wyzwania ochrony wolności i praw jednostki*, red. M. Jabłoński, S. Jarosz-Żukowska, Wrocław 2014, s. 266, <http://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/doccontent?id=59075> (dostęp: 10.07.2019).

⁵¹ J. Podkowik, *Wolność umów i jej ograniczanie w świetle Konstytucji RP*, Warszawa 2015, s. 18.

⁵² M. Zubik, „Wolność” a „prawo” (pięć hipotez o stosowaniu pojęć konstytucyjnych dotyczących praw człowieka), „Państwo i Prawo” 2015, nr 9, s. 10.

⁵³ Wyrok TK z dnia 29 kwietnia 2003 roku, SK 24/02, OTK-A nr 4/2003, poz. 33.

⁵⁴ M. Zubik, *op. cit.*, s. 10.

Treść art. 31 ust. 1 i 2 Konstytucji RP przedstawia trzy podstawowe funkcje, jakie w systemie prawnym pełni wolność. Jest ona zasadą ustrojową, prawem podstawowym każdej jednostki, zasadą systemu wolności i praw konstytucyjnych. Artykuł 31 ust. 1 Konstytucji RP przedstawia wolność jako podlegającą ochronie za pomocą prawa, jego zaś ust. 2 precyzuje treść wolności. Jak słusznie twierdzi Jan Podkowik, oba przepisy powinny być rozpatrywane łącznie jako źródło ogólnej wolności jednostki⁵⁵. W swoim wyroku z 1999 roku⁵⁶ TK wskazał, że art. 31 ust. 1 i 2 Konstytucji RP jest swego rodzaju dopełnieniem przepisów, które określają nazwane konstytucyjne wolności, ale również jest on fundamentem samoistnego prawa podstawowego jednostki. Co więcej:

Zasada wolności, wyrażona w art. 31 ust. 1 Konstytucji, ma [...] charakter subsydiarny. Jeżeli więc jakaś dziedzina stosunków nie została objęta szczegółowymi unormowaniami odnoszącymi się do konkretnej „wolności”, to gwarancje swobody działania jednostki można wyprowadzić bezpośrednio z art. 31 ust. 1 i 2 Konstytucji⁵⁷.

Odnosząc te rozważania do wolności umów, potwierdzenie znajduje stwierdzenie, że jej podstawowym źródłem jest art. 31 ust. 1 i 2 Konstytucji RP. Z tych przepisów wynika możliwość swobodnego zawierania umów z innymi podmiotami, określanie ich celu, formy, czyli dowolnego kształtowania swojej sytuacji życiowej. Jest to aspekt pozytywny wolności umów, jej zaś aspekt negatywny przejawia się w zakazie zmuszania jednostki do zawarcia umowy, wyboru konkretnego kontrahenta czy narzucania postanowień umowy⁵⁸. Dopełnieniem art. 31 ust. 1 i 2 Konstytucji RP w perspektywie stosunków umownych są art. 20 i art. 22 Konstytucji RP.

Podsumowanie

Uzupełnianie i konkretyzacja norm/zasad konstytucyjnych przez stosowanie rozumowań inferencyjnych umożliwia państwu należytą ochronę praw i wolności człowieka, tak aby podążała ona za zmianami cywilizacyjnymi. W okresie transformacji ustrojowej TK wielokrotnie wyprowadzał nowe zasady/normy konstytucyjne, uzupełniając (rozwijając) normy/zasady konstytucyjne. Po ich wyprowadzeniu i wejściu w życie aktualnie obowiązującej Konstytucji RP w swoich orzeczeniach TK przeważnie konkretyzuje treść wspomnianych norm/zasad, nie można jednak zapomnieć o wyprowadzonej już na gruncie norm/zasad obowiązującej Konstytucji RP zasadzie swobody umów.

⁵⁵ J. Podkowik, *op. cit.*, s. 99.

⁵⁶ Wyrok TK z dnia 20 grudnia 1999 roku, K 4/99, OTK ZU nr 7/1999, poz. 165.

⁵⁷ Wyrok TK z dnia 6 października 2009 roku, SK 46/07, OTK ZU-A nr 9/2009, poz. 132.

⁵⁸ Wyrok TK z dnia 29 kwietnia 2003 roku, SK 24/02, OTK ZU-A nr 4/2003, poz. 33; J. Podkowik, *op. cit.*, s. 102.

Opisaną praktykę TK należy ocenić pozytywnie i wydaje się ona dopuszczalna z perspektywy poszanowania zasady trójpodziału władzy. Wynika to z tego, że TK podczas uzupełniania katalogu konstytucyjnych wolności i praw w swoich orzeczeniach zachowuje należytą ostrożność i szuka punktu ich zaczepienia w treści Konstytucji RP. Unika tym samym bycia ustawodawcą pozytywnym, ponieważ taka nienazwana wcześniej wolność lub prawo są często niekwestionowanym elementem dorobku cywilizacyjnego i kultury prawnej, a TK je wyłącznie potwierdza, nie posuwając się do rozszerzania ich katalogu.

Bibliografia

- Ajdukiewicz K., *Logika pragmatyczna*, Warszawa 1975.
- Garlicki L., *Materialna interpretacja klauzuli demokratycznego państwa prawnego w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, [w:] *Zasada demokratycznego państwa prawnego w Konstytucji RP*, red. S. Wronkowska, Warszawa 2006.
- Gieroń K., *Prawo do sądu w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego i orzecznictwie sądowym*, http://www.repozytorium.uni.wroc.pl/Content/66155/38_Konrad_Gieron.pdf (dostęp: 10.07.2019).
- Grzegorzczak P., Weitz K., *Art. 45*, [w:] *Konstytucja RP*, t. 1. *Komentarz do art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Legalis.
- Jaworska M., *Prawo do sądu*, http://www.repozytorium.uni.wroc.pl/Content/52919/08_Malwina_Jaworska.pdf (dostęp: 10.07.2019).
- Jaworska M., *Realizacja konstytucyjnego prawa do wyegzekwowania orzeczenia w postępowaniu sądowoadministracyjnym*, [w:] *Aktualne wyzwania ochrony wolności i praw jednostki*, red. M. Jabłoński, S. Jarosz-Żukowska, Wrocław 2014, <http://www.bibliotekacyfrowa.pl/dlibra/doccontent?id=59075> (dostęp: 10.07.2019).
- Jońca K., *Ewolucja pojęcia „państwo prawne” w niemieckiej doktrynie prawnej*, „Przegląd Prawa i Administracji” 7, 1976.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku (Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483).
- Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 roku, zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284).
- Kordela M., *Uzasadnienia aksjologiczne w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 62, 2000, z. 3.
- Kordela M., *Zarys typologii uzasadnień aksjologicznych w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, Bydgoszcz-Poznań 2001.
- Kubiak A., *Konstytucyjna zasada prawa do sądu w świetle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, Łódź 2006.
- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 roku (Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167).
- Miętek A., *Zasada demokratycznego państwa prawnego w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, „Dialogi Polityczne” 2009, nr 11.
- Morawska E., *Klauzula państw prawnego w Konstytucji RP na tle orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, Toruń 2003.
- Orzeczenie TK z dnia 30 listopada 1988 roku, K 1/88, OTK ZU 1988, poz. 6.
- Orzeczenie TK z dnia 7 stycznia 1992 roku, K 8/91, OTK ZU 1992, nr 1, poz. 5.
- Orzeczenie TK z dnia 2 marca 1993 roku, K 9/92, OTK ZU 1993, poz. 6.
- Podkowik J., *Wolność umów i jej ograniczanie w świetle Konstytucji RP*, Warszawa 2015.

- Saffjan M., *Sąd konstytucyjny jako pozytywny ustawodawca*, [w:] *Amicus hominis et defensor iustitiae. Księga Jubileuszowa w 70. rocznicę urodzin Sędziego Ferdynanda Rymarza*, red. D. Dudek, M. Gapski, W. Łączkowski, Lublin 2010.
- Stefaniuk M., *Zasada odpowiedniego vacatio legis jako element zasady ochrony zaufania obywateli do państwa i stanowionego przez nie prawa*, „*Studia Iuridica Lublinensia*” 25, 2016, nr 1.
- Tuleja P., *Art. 2*, [w:] *Konstytucja RP*, t. 1. *Komentarz do art. 1–86*, red. M. Saffjan, L. Bosek, Legalis.
- Uchwała TK z dnia 17 marca 1993 roku, W 16/92, OTK 1993, poz. 16.
- Ustawa konstytucyjna z dnia 22 lipca 1952 roku — przepisy wprowadzające Konstytucję Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dz.U. z 1952 r. Nr 33, poz. 233).
- Ustawa z dnia 29 grudnia 1989 roku o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dz.U. z 1989 r. Nr 75, poz. 444).
- Wyrok ETPC z 19 lutego 2013 roku, sprawa *Garcia Mateos przeciwko Hiszpanii* (skarga nr 38285/09).
- Wyrok TK z dnia 7 stycznia 1992 roku, K 8/91, OTK 1992, poz. 5.
- Wyrok TK z dnia 9 czerwca 1998 roku, K 28/97, OTK 4/1998, poz. 50.
- Wyrok TK z dnia 28 kwietnia 1999 roku, K 3/99, OTK ZU nr 4/1999, poz. 7.
- Wyrok TK z dnia 20 grudnia 1999 roku, K 4/99, OTK ZU nr 7/1999, poz. 165.
- Wyrok TK z dnia 17 października 2000 roku, SK 5/99, OTK nr 7/2000, poz. 254.
- Wyrok TK z dnia 31 stycznia 2001 roku, P 4/99, OTK ZU nr 1/2001, poz. 5.
- Wyrok TK z dnia 7 lutego 2001 roku, K 27/00, OTK ZU nr 2/2001, poz. 29.
- Wyrok TK z dnia 8 listopada 2001 roku, P 6/01, OTK 8/2001, poz. 248.
- Wyrok TK z dnia 19 lutego 2003 roku, P 11/02, OTK ZU-A nr 2/2003, poz. 12.
- Wyrok TK z dnia 29 kwietnia 2003 roku, SK 24/02, OTK-A nr 4/2003, poz. 33.
- Wyrok TK z dnia 1 czerwca 2004 roku, U 2/03, OTK ZU-A nr 6/2004, poz. 54.
- Wyrok TK z dnia 6 października 2009 roku, SK 46/07, OTK ZU-A nr 9/2009, poz. 132.
- Wyrok TK z dnia 12 grudnia 2012 roku, K 1/12, OTK-A nr 11/2012, poz. 134.
- Wystąpienie dr. Janusza Kochanowskiego, Rzecznika Praw Obywatelskich na konferencji naukowej „Język polskiej legislacji, czyli zrozumiałość przekazu a stosowanie prawa”, <https://www.rpo.gov.pl/pliki/1165502902.pdf> (dostęp: 10.07.2019).
- Zaradkiewicz K., *Art. 20*, [w:] *Konstytucja RP*, t. 1. *Komentarz do art. 1–86*, red. M. Saffjan, L. Bosek, Legalis.
- Ziemiński Z., *Logika praktyczna*, Warszawa 1997.
- Ziemiński Z., *Wstęp do aksjologii dla prawników*, Warszawa 1990.
- Zubik M., „*Wolność*” a „*prawo*” (pięć hipotez o stosowaniu pojęć konstytucyjnych dotyczących praw człowieka), „*Państwo i Prawo*” 2015, nr 9.

Use of inferential reasoning by Constitutional Tribunal in developing constitutional rules and principles

Summary

The completing and substantiating of constitutional norms and principles, through the use of inferential reasoning, makes it possible for the state to protect human rights decently and to adjust it to civilizational changes. In the system transformation period, the Constitutional Tribunal often introduced new principles and rules by completing (expanding) them. After their introduction and the actual constitution coming into force, the Constitutional Tribunal in its judgments mostly

substantiates the content of said rules and principles. It is, however, important to remember about the principle of freedom of contracts included in the Polish constitution.

The practice described above should be assessed positively as it seems admissible from the perspective of the tripartition of power. Because of that, the Tribunal during completion of the constitutional rights and freedoms catalogue preserves the needed carefulness and looks for some point of reference in the text of the Constitution. The Tribunal avoids being a positive legislator because freedom and right unnamed before are unquestionable elements of civilisation and legal culture heritage. The Tribunal just confirms this fact, without expending the catalogue of rights.